

Formální a neformální vzdělávací systémy a sebevzdělávání

Seminární práce k předmětu Učící se společnost a role knihovníka v ní

Autor:

Jiří Fiala, UČO: 215413

- 3. ročník kombinovaného studia oboru *Informační studia a knihovnictví*

Počet znaků:

15742 zn.

OBSAH:

ÚVOD	3
FORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	4
NEFORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	6
PROBLÉMY V OBLASTI SAMOVZDĚLÁVÁNÍ	7
TRENDY V SAMOVZDĚLÁVÁNÍ	7
ZÁVĚR	9
POUŽITÁ LITERATURA	9

Úvod

„Vzdělávání začalo buď před miliónem let nebo v roce 1770 (první katedra pedagogie byla v tom čase založena na univerzitě v Halle, Německo). Tento výrok Lenzena naznačuje ideu, že vzdělávání jako věda nemůže být separována od vzdělávacích tradic existujících předtím.“¹

Touha po vzdělávání a jeho potřeba je stará jako lidstvo samo. Již od dávných dob lidé prahnuli po tom, aby jejich souhrn znalostí nabyl co největších rozměrů a vědomostně nezaostávali za ostatními. Tato mnohdy osobnostní touha či poslání se postupem času a vlivem vývoje celé společnosti stala takřka nutností. Jednoduše řečeno, myslíme-li na vzdělání jako na část kulturní evoluce lidí, znamená to, že tu vždy byl nějaký typ vzdělání.

Jedinec, který se chce v dnešní době uplatnit na trhu civilizovaného světa, vydobýt si určité postavení na poli konkurence či jen nemá zájem být považován za diletanta, musí vzdělávání klást zásadní váhu. Nejedná se zde o vzdělávání na úrovni základních škol, kdy se značnou měrou formuje osobnost takového jedince a jedná se hlavně o znalosti nutné pro samotné fungování ve společnosti. Nepíše zde ani o vzdělávání středoškolském, určujícím směr, kterým se v tu dobu dozrávající a dospívající osobnost vydá v příštím studijním či profesním životě. Jedná se zde na jedné straně o formu vzdělávání vysokoškoláka, který se pro úspěšné zvládnutí vlastního vysokoškolského studia musí naučit vyhledávat, získávat a vstřebávat externí informace (nejen takové, které k němu přicházejí na popud kantora a následným zápisem do školního sešitu či vypisování potřebných informací z vyfasované učebnice), tedy musí do svého studia investovat nemalé množství svého času, energie a snažení proto, aby dosáhl kýženého výsledku. Nejedná se tedy jen o klasickou formu vzdělávání, tedy přenos myšlenek z jedné osoby na druhé (probíhající na fakultě), ale taktéž o tzv. samovzdělávání, kdy se student, jak už z názvu činnosti vyplývá, vzdělává sám, ve svém volném čase. Tak se děje pomocí různých formálních či neformálních, tzv. alternativních vzdělávacích systémů. Ale o tom až později. Rád bych totiž zmínil ještě jednu podstatnou skupinu populace, která tuto podobu vzdělávání hojně využívá... logicky, jedná se o zaměstnance.

Předem bych chtěl nastínit, že nemám na mysli manuálně pracující část populace, která nemá potřebu dalšího vzdělávání (bez urážky!), rozumněj takové, kteří svoji práci vykonávají úspěšně bez ohledu na znalostech – tedy jsou ve svém oboru natolik zkušení, že nemusí svůj drahocenný čas věnovat dalšímu vzdělávání. Také se může jednat o takové pracující, kterým

¹ WIKIPEDIE. *Vzdělávání*. Dieter Lenzen - Freie Universität Berlin (1994). [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vzdělání>>

prostě jen vyhovuje stát na místě a jít pohodlně „s proudem“. Pokud však zaměstnané individuum nespadá ani do jedné z těchto skupin, profesní sebevzdělávání je pro něj v dnešní době už prakticky nutností. Ještě více než u zmíněné části studující populace je zde velkým problémem, jak se k sebevzdělávání donutit a jaký druh učení je v daném případě nejideálnější.

Formální vzdělávání

Podle Jens Bjørnåvolda označení formální, neformální a informální nepoukazuje pouze na samotné vzdělávací aktivity, ale na kontext nastavení místa, kde se uskutečňují.² Formální vzdělávání se vztahuje ke strukturovanému vzdělávacímu systému, který v oblasti klasického vzdělávání zahrnuje všechny školy od základních až po univerzitu, včetně specializovaných programů odborného a profesního výcviku. Je tedy poskytováno takovými institucemi, které jsou formálně zaštitěny právními předpisy jednotlivých států. Zákony upravují jejich funkce, cíle a organizační formy. Způsoby hodnocení jsou standardizované a vymezené právními předpisy. Na první pohled to vypadá, že formálních vzdělávacích systémů nelze v oblasti samovzdělávání využít, avšak opak je pravdou. Patrně nejlepším jsou programy celoživotního vzdělávání. Tato forma vzdělávání je považována za proces získávání a rozvoje vědomostí, intelektových schopností a praktických dovedností nad rámec počátečního vzdělávání. Může být realizováno organizovanou formou a nebo prostřednictvím individuální zájmové činnosti.³ Programy celoživotního vzdělávání jsou povětšinou uskutečňovány buď fakultou, vysokoškolským pracovištěm nebo i jiným vzdělávacím pracovištěm a studenti těchto programů nejsou studenty podle zákona o vysokých školách, jelikož formy a typy tohoto studia stojí mimo klasické prezenční studium. Kurzy jsou zakončeny složením závěrečné zkoušky a v případě jejího úspěšného splnění je účastníkům kurzu vydáno osvědčení. Jejich zaměření je velice flexibilní, ať už se jedná o získání potřebné pedagogické či jiné odborné kvalifikace, seznámení s novými trendy v libovolných vědních a technických disciplínách či jen moderními formami výuky, jako e-learning apod. Další typy kurzů slouží studentům středních škol k přípravě na přijímací, vysokoškolské zkoušky. Velkou a stále rostoucí

² BJORNAVOLD, J. *Making Learning Visible: Identification, Assessment and Recognition of Non-Formal Learning in Europe*. Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-896-0006-3.

³ DOSTÁL, J. Rozvoj celoživotního vzdělávání učitelů v oblasti využívání počítače ve vzdělávání. In. *Technika - informatyka - edukacja*. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2007. s. 208 - 212. ISBN 978-83-88845-91-8.

skupinou využívající tuto podobu studia jsou senioři, chtějící prohloubit si své znalosti či se jen něco nového dozvědět.

Příkladem formálního vzdělávacího systému může být stále hojně využívaný systém *memorování*, neboli učení nazpaměť. V dnešní době se stále více objevují snahy od tohoto systému odprostit a poskytnout studujícímu větší prostor a svobodu pro utváření vlastního, výsledného obrazu toho, co se vlastně učí – neboť každý jedinec má různě rozvinuté jednotlivé typy inteligence.

Howard Gardner klasifikuje sedm typů inteligence⁴:

- logicko-matematická - tj. uspořádávání do vztahů, chápání číselných symbolů, porozumění kvantitám a číselným operacím
- jazyková (lingvistická) - tj. orientace v psaném textu, kreativní psaní, analýza a syntéza slov, slovní vztahy a hříčky
- prostorová - tj. schopnost si něco představit, vnímání vizuálních vjemů, umělecké aktivity
- tělově-pohybová (kinestetická) - tj. obratné používání těla pro sebevyjádření
- hudební - tj. zvládnutí intonace, melodie, rytmu
- intrapersonální - tj. schopnost zkoumat a znát své pocity, jejich pojmenování, aplikace vlastních zkušeností
- interpersonální - tj. schopnost všimnout si pocitů a motivace jiných

Z toho vyplývá, že pokud se studující člověk snaží získat a následně pochopit nějaký soubor informací, měli by dbát na to, aby se učební penzum projevilo v co největším počtu různých forem. To bylo hlavně v minulých dobách (a doposud v určité míře je) opomíjeno, převážně na bázi vzdělávání ve školském systému. Na druhou stranu je jasné, že tento systém vzdělávání nemůže zmizet naprosto a u určitých typů informací není jiná možnost, nežli po něm sáhnout. S postupem času však vznikají aplikace, které při učení nazpaměť dokáží značným způsobem pomoci. Příkladem za všechny může být e-learningová aplikace, vytvořená Vývojovým týmem Masarykovy univerzity, nazvaná příznačně Dril (příznačně proto, že *memorování* = *drilování*). Ta je založena na poznatku z psychologie učení, že určité informace si rychleji a lépe zapamatujeme, pokud si je připomínáme ve správných intervalech.

⁴ GARDNER, Howard. *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. New York: Basic, 1993. ISBN 0-465-01822-X

Neformální vzdělávání

„Neformální učení je záměrné, ale dobrovolné učení, které probíhá v řadě rozmanitých prostředích a situacích, v nichž vyučování, odborná příprava a učení nemusí být nutně jedinou či hlavní oblastí činnosti. Tato prostředí či situace mohou být dočasné nebo se mohou střídát a příslušné činnosti či kurzy mohou vést profesionální facilitátoři učení (např. mládežnickí instruktoři), ale také dobrovolníci (např. vedoucí skupin mládeže). Aktivita a kurzy jsou naplánované, ale zřídka strukturované jako tradiční vyučovací hodiny nebo předměty.“⁵

Jak z uvedené citace vyplývá, nutnou podmínkou k charakterizaci získaného vzdělání jako neformálního je účast kvalifikovaného lektora, učitele, proškoleného vedoucího či dobrovolníka a je tedy založeno na partnerství mezi takovýmto vedoucím vzdělávacího procesu a jeho účastníky.

Koncept neformálního vzdělávání klade důraz jak na individuální tak na skupinové učení. Místem, kde k této formě vzdělávání dochází, jsou nejčastěji zařízení zaměstnavatelů, různé soukromé, vzdělávací instituce, neziskové, státní i nestátní organizace apod.

Největším rozdílem od formálního vzdělávání je v tom, že zde nedochází k získání oficiálního stupně vzdělání, a to v důsledku toho, že tato forma vzdělávání není řízena právními předpisy. Neformální vzdělávání je však vedeno oficiálními institucemi a je organizované, což vylučuje, aby se nabyté vědomosti nedočkaly patřičného uznání, např. u zaměstnavatele. Nejjednoduššími neformálními vzdělávacími systémy tedy mohou být např. organizované volnočasové aktivity pro děti, mládež a dospělé, kurzy cizích jazyků, počítačové kurzy, rekvalifikační kurzy, krátkodobá školení a přednášky.

Velkou ambicí neformálního vzdělávání je, aby bylo přístupno všem, bez ohledu na sociální postavení ve společnosti, na absolvovanou praxi, či dosažené vzdělání v rámci formálního vzdělávacího systému. Vztahuje se tedy ke všem plánovaným programům osobního a sociálního vzdělávání každého z nás a je určeno k rozvíjení celé řady dovedností a kompetencí mimo rámec formálního vzdělávacího kurikula.

Pro uvedení příkladu neformálních samovzdělávacích systémů mi poslouží projekt *Kompas*, jehož cílem bylo, aby účastník programu našel v co nejkratší době po absolvování vzdělávacího programu trvalé zaměstnání, a dále vytvoření pracovních míst v oblasti poskytování sociálních služeb.

⁵ CHRISHOLM, Lynne. Bridges for Recognition, 2005. *Neformální vzdělávání* [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <<http://mladezvakci.cz/informace-o-programu/neformalni-vzdelavani/>>

Problémy v oblasti samovzdělávání

Přes velký důraz, který začíná být ve společnosti kladen na další vzdělávání a širokou škálu vzdělávacích příležitostí je stále velmi mnoho lidí, kteří se po ukončení počátečního vzdělávání vůbec nevzdělávají. Za rok 2007 se vzdělávacího kurzu zúčastnilo v České republice jen 37 % dospělých a nelze předpokládat, že by v současnosti došlo k radikálnějšímu zlepšení.⁶

Překážky, které lidem brání v účasti na vzdělávání, se postupem času proměňují. Například klesá počet lidí, kterým v účasti brání jejich negativní postoje. Stále méně lidí je přesvědčeno o tom, že jejich současné vzdělání je dostatečné a že to, co se naučili v počátečním vzdělávání, jim vystačí na celý život. Zvyšuje se naopak podíl lidí, kterým v účasti brání nevhodná nabídka a nedostatek informací o vzdělávacích příležitostech.

Nepřekonatelným problémem pro velkou část potenciálních zájemců o vzdělávání, převážně pak těch ze starší generace, může být menší či větší konflikt s informačními technologiemi, které dnes v této oblasti zastávají takřka nepostradatelný význam.

Trendy v samovzdělávání

Ruku v ruce s potřebami informační společnosti a rozvojem informačních technologií dochází postupně i rozšíření nabídky různých forem vzdělávání, které doplňují, prohlubují nebo rozšiřují vědomosti jeho účastníků a otevírají je lidem různého dosaženého stupně vzdělání, věku a odborného zaměření. Za zmínku jistě stojí dva projekty, probíhající v poslední době a s jasnou vyhlídkou do budoucna:

Prvním z nich je vzdělávací program KOMPAS (www.kompascmp.cz), jenž si klade za cíl, aby každý jeho účastník našel v co nejkratší době po absolvování trvalé zaměstnání, a dále pak vytvoření pracovních míst v oblasti poskytování sociálních služeb. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České republiky a rozpočtem hl. m. Prahy. Vytvoření tohoto individualizovaného vzdělávacího programu zahrnuje přípravu příslušných metodik s ohledem na specifika cílové skupiny (dlouhodobě nezaměstnané osoby se zdravotním postižením), zejména ve smyslu potřeb a schopnosti učit se. Tento program nabízí svým účastníkům řadu vzdělávacích kurzů, např.:

⁶ PROFUTURO. Co brání dospělým v účasti na dalším vzdělávání? *Národní vzdělávací fond*. [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <http://www.nvf.cz/profuturo/2009_1/2009_1.pdf>

- Poznání vlastních schopností a dovedností
- Rozvoj schopností
- Způsobilost pro trh práce
- Základy práce s počítačem

Druhým z projektů, který se dostal do podvědomí zasvěcené veřejnosti byl pak UNIV (www.univ.nuov.cz), financován Evropským sociálním fondem a rozpočtem ČR a jehož hlavními cíli je⁷:

- vybudování partnerských sítí středních a vyšších odborných škol v šesti krajích České republiky
- rozšíření nabídky těchto škol o vzdělávací kurzy pro dospělé
- rozvoj profesních dovedností učitelů, kteří budou vzdělávat dospělé
- vytvoření a ověření systému uznávání výsledků neformálního vzdělávání a
- informálního učení v sítích škol.

Obecným cílem projektu UNIV je podpora dalšího vzdělávání poskytovaného středními školami a vyššími odbornými školami. Při přípravě projektu byla pozornost věnována především v ČR nedostatečně rozvíjené oblasti dalšího vzdělávání, což ostatně dokazuje fakt, že ve srovnání s jinými státy se v ČR výrazně méně do poskytování dalšího vzdělávání zapojují školy.

Co se týče trendů v této rozebírané oblasti, nejedná se pouze o vzdělávací projekty KOMPAS, UNIV apod., ale jak již bylo zmíněno, vznikají i různé aplikace, které si kladou za cíl pomoci jedinci se samotným vzděláváním. Přímo na naší univerzitě byl v nedávné době spuštěn systém Dril, jehož hlavním posláním je usnadnit tzv. memorování, neboli učení nazpaměť. Princip je velice jednoduchý, vychází z papírového kartičkového způsobu učení, svou elektronickou a automatizovanou podobou ale přináší zcela nové možnosti. Dril postupně zobrazuje kartičky s otázkami a po odkliknutí ukáže i odpovědi. Uživatel si poté na škále vyznačí, jak dobře znal odpověď. Podle toho, jak silná nebo slabá byla jeho znalost, se kartičky automaticky řadí k opakování za určitý počet dní.

Krom toho systém umožňuje jednoduché a intuitivní vytváření nových učebnic, a tak si může každý uživatel ISu vytvořit novou podle vlastních potřeb.

⁷ UNIV. Uznávání výsledků neformálního vzdělávání a informálního učení. [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <<http://univ.nuov.cz>>

Ať se to vezme kolem a kolem, nejzásadnějším trendem posledních let se na poli vzdělávání stal *e-learning*. Dnes již zcela „otřepané“ slovní spojení v sobě skrývá, alespoň v této oblasti, takřka nenahraditelný význam a bez jeho pomoci by většina vzdělávacích kurzů, seminářů a konferencí ani nemohla existovat.

Závěr

Dnešní společnost vyprodukovává značné množství podpůrných vzdělávacích pomocníků, kteří se postupem času a vývoje „morfují“ do stále více podob, avšak stále v sobě nesou ten stejný cíl a ideu... pomoci jak jedinci, tak i celé společnosti, ke kvalitnějšímu vzdělání a hlubšímu pochopení věcí kolem nás. Pevně doufám, že bude stále více těch, kteří se přehoupnou přes všemožné osobní, profesní či jiné důvody, zabraňující jim ve využívání těchto systémů a ona všeobecná vzdělanost se tak bude neustále prohlubovat.

Použitá literatura

- 1) BJORNAVOLD, J. Making Learning Visible: Identification, Assessment and Recognition of Non-Formal Learning in Europe. Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-896-0006-3.
- 2) CHRISHOLM, Lynne. Bridges for Recognition, 2005. Neformální vzdělávání [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <http://mladezvakci.cz/informace-o-programu/neformalni-vzdelavani/>
- 3) DOSTÁL, J. Rozvoj celoživotního vzdělávání učitelů v oblasti využívání počítače ve vzdělávání. In. Technika - informatyka - edukacja. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2007. s. 208 - 212. ISBN 978-83-88845-91-8.
- 4) GARDNER, Howard. Multiple Intelligences: The Theory in Practice. New York: Basic, 1993. ISBN 0-465-01822-X
- 5) PROFUTURO. Co brání dospělým v účasti na dalším vzdělávání? Národní vzdělávací fond. [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z http://www.nvf.cz/profuturo/2009_1/2009_1.pdf
- 6) UNIV. Uznávání výsledků neformálního vzdělávání a informálního učení. [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <http://univ.nuov.cz>
- 7) WIKIPEDIE. Vzdělávání. Dieter Lenzen - Freie Universität Berlin (1994). [online]. [cit. 13.5.2009]. Dostupný z <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vzdělání>